

CONCEPTUL "STATULUI DE DREPT": ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE

Mihaela CIOCAN,
magistru în drept, asistent univ.

Problema statului de drept este actuală și de o mare importanță politico-juridică dar și etico-filosofică, nu numai pentru statele posttotalitariste ce au pornit pe calea democratică de dezvoltare în urma destrămării așa numitului „lagăr socialist”, dar și pentru statele care aspiră la conservarea principiilor democrației. Pentru a crea un nou stat și o nouă societate este necesară înarmarea cu cele mai strălucite realizări ale gândirii filozofice și juridice din acest domeniu, cu doctrinele și concepțiile referitoare la stat și drept, cu principiile fundamentale ale statului de drept.

Ideea statului de drept este o noutate ce se aplica neapărat cu multe dificultăți datorate intereselor individuale, de grup național, de grup internațional, fie de natură politică, fie de natură economică, fie de natură etnică fie de către ceva din fiecare. Nu contează că statul de drept e unitar sau federativ, că e republică sau monarhie; contează fundamentul lui - consacrarea și ocrotirea fermă a drepturilor și libertăților naturale ale omului.

Ideea statului de drept a fost visul multor generații de mari gânditori. La origini sta chipul zeiței justiției — Temis cu spada și balanța justiției în mâini și legată la ochi. Cântarul și spada reprezentau unitatea puterii și dreptului, însuflând ideea că ordinea protejată de zeiță este pentru toți la fel de necesară. Acest chip reprezintă nu numai simbolul echității justiției, ci și al unui stat echitabil.¹

La teoria și practica statului de drept omenirea a ajuns treptat prin lupta sa pentru libertate. Ideea marilor gânditori era îndreptata contra unui stat absolut, polițist, contra tiraniei, autocrației și dictaturii. Formarea statului de drept presupunea înlocuirea unui sistem politic de tip închis, autoritar, cu un sistem democratic deschis, bazat pe principiile supremației dreptului și legalității. Astfel statul de drept ca formă rațională politico-juridică a vieții sociale aparține valorilor fundamentale și general-umane, ca drepturile omului, constituționalitatea, democrația

Conceptul și doctrina statului de drept au fost elaborate în Europa continentală la sfârșitul secolului al XVIII începutul secolului XIX de către doctrina juridică germană care a formulat și teoretizat ideea potrivit căreia

scopul fundamental al statului este de a asigura realizarea dreptului și că oamenii care dețin puterea (guvernanții) sunt supuși dreptului și limitați prin drept, acest concept fiind opera juriștilor, scos din nevoile practice. Teoria statului de drept a înflorit pe un teren ideologic, cel al dreptului natural, lipsită de acest substrat, separată de referințele sale, rămâne un cadru nesemnificativ. Statul de drept apare ca o organizație politică și socială destinată să pună în practică principiile democrației liberale, principii care au ca substrat dreptul natural.²

Expresia “stat de drept” reunește doi termeni a căror relație este complexă și susceptibilă de diferite interpretări iar unele chiar contradictorii. Astfel, apare strânsa legătură structurală constitutivă care unește statul cu dreptul, aderând unul la altul, se presupun reciproc, formând un cuplu indisociabil. Pe de o parte, dreptul presupune statul, fie că este definit pornind de la finalitățile sale (justiția), fie pornind de la modul său de intervenție în raporturile sociale, fie prin puterea sa normativă, mereu se ajunge în mod irezistibil la stat care se prezintă ca fiind însăși încarnarea ideii de drept, dându-i deplina ei eficacitate. Pe de altă parte, statul presupune dreptul. Nu numai că puterea statului se exprimă în și prin drept, prin norma juridică, a legilor obligatorii, dar mai mult, statul este impregnat în întregime de drept, este turnat în tiparul juridic.³

Juridicizarea apare ca una din trăsăturile distinctive ale statului în calitate de formă de organizare politică.

Există o legătură fundamentală între stat și drept, nici unul nu se poate lipsi de celălalt, dar nu se confundă, fiecare avându-și propria logică pe care celălalt este ținut să o respecte. Istoricii statului apreciază ca ideea statului de drept și realitatea ei socială trebuie raportată la înțelesurile date de autori celor două noțiuni. Sistemele de stat au fost de drept, de propriul lor drept în măsura în care și-au respectat, atâta vreme cât și-au respectat, propriile angajamente juridice. Dar înseamnă, oare, asta, statul de drept? Dacă da, atunci respectându-și legile juridice rasiale statul nazist este stat de drept? Dacă da, atunci respectându-și legile juridice de expansiune statul englez al veacului XIX a fost stat de drept? Ezitând în continuare, vom presupune că sintagma are temeii mai profund.

Potrivit lui J. Locke, filozof englez din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, care argumenta vechiul adagiu „Nullum crimen sine lege” din dreptul roman și, reluând același drept roman, deduce scopul guvernării ca scop al garantării drepturilor naturale ale indivizilor. Un stat de drept, am găsi sugerat de J.J. Rousseau, nu e cel ce își respectă cu strictețe propriile legiuri, dar și care le fundamentează pe drepturile naturale ale oamenilor.

Statul - tendință spre dominare și supunere, dreptul - tendință spre egalitate și echilibru; cum devine statul, de drept? Într-o anumite concepție statul de drept poate fi înțeles ca un concept politico-juridic ce definește o formă a regimului democratic de guvernământ, din perspectiva raporturilor dintre stat și drept, prin asigurarea dominației legii și a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în exercitarea puterii. Cum forma de stat este compusă din forma de guvernământ (monarhică sau republicană), structura de stat (unitară sau federativă) și regimul politic (democrat sau autocrat), ar urma că statul de drept apare sub forma regimului politic democrat, care se asociază cu statul unitar sau federativ, cu forma de guvernământ monarhică sau republicană. Prin urmare, dacă o monarhie absolută federativă, personală asigură domnia legii și a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în exercitarea puterii, atunci e stat de drept. Dar monarhia absolută contravine principiului separării puterilor în stat, deci e nedemocratică, deci nu poate fi stat de drept.

Ideea de democratic e implicată în teoria statului de drept. În afară de înțelesul originar conducerea de către popor prin popor și pentru popor, asupra căruia nu se discută, sunt în circulație azi câteva zeci de definiții date democrației, așa cum circulă câteva zeci de caracteristici ale statului de drept; în poftida ambiguităților se vorbește despre democrații avansate, foarte avansate, incipiente etc. Când se afirmă, de exemplu, ca azi avem o mai multă democrație decât altădată, nu știm dacă afirmația se referă la o calitate mai mare de legiuiri sau la o respectare mai riguroasă a dreptului în vigoare sau la ambele.⁴ J.J. Rousseau scria ca un stat este cu atât mai bun cu cât are un mănunchi de legi alese și elaborate cu grijă, cu claritate și suficiente pentru a acoperi nevoile societății. Cu cât se elaborează mai multe legi, mai multe legi care să detalieze legile, mai multe legi care indică procedura de aplicare a legilor, mai multe instrucțiuni de realizare a aplicării legii, astfel nu disciplina socială e întărită, nici democrația salvată, ci este afectată demnitatea umana, crește precaritatea morală, se multiplică metodele de eludare a normelor. Pe baza datelor incontestabile se observă ritmul alert de sporire a criminalității, a delincvenței juvenile, a prostituției, a aberațiilor sexuale, a consumului de droguri, a divorțurilor tocmai în statele cu democrații avansate; criminalitatea, corupția, prostituția, violența sunt însoțitoare pe drumul către mai mult drept?

Se spune că libertatea - naturală a omului - e miezul democrației; libertatea conține în sine inegalitatea, căci ocrotirea libertăților indivizilor - toți la fel de liberi naturalmente - înseamnă ocrotirea intru cutare realizare pe măsura personalității fiecăruia, iar indivizii sunt inegali ca

personalității; cognafectiv și volițional, în chip natural suntem inegali, cum tot în chip natural suntem liberi, inegalitatea îi ierarhizează pe oameni tot natural, dincolo de ierarhia socială a șanselor și valorificării acestora. Nu se poate nega, zice Hayek, că supremația dreptului produce inegalitate economică - tot ce se poate susține este că această inegalitate nu e menită să afecteze anumiți oameni într-un anumit mod.⁵

Teoria liberală susține că o societate organizată nu poate fi liberă decât dacă e formată din indivizi liberi; teoria comunistă susține că indivizii nu pot fi liberi decât dacă trăiesc într-o societate organizată liberă. Inert, dacă luăm termenul de libertate în același înțeles, statul liberal de drept este democrat individualist, statul comunist este democrat colectivist. Numai că liberalismul dă un sens, iar comunismul dă un alt sens, libertății și democrației.

Evaluarea liberală face trimitere la forma ei juridică: atunci când doi cetățeni sunt egali ca votanți, voturile lor au putere egală; când doi cetățeni sunt egali ca subiecte de drept procesual, ei au prin lege aceleași drepturi și obligații în raport cu legea; legea permite tuturor în egală măsură să facă și interzice în egală măsura etc. Dar democrația juridică este o dimensiune a democrației unei societăți, a cărei egalitate formală trezește inegalitatea de conținut.

Comunismul a conceput egalitatea ca nivelare a indivizilor în raport cu societatea organizată, contravenind afirmării personalității lor pozitive; liberalismul concepe egalitatea ca formă juridică de disciplinare a indivizilor egali în raport cu societatea organizată. Aici nu desfășurăm o respingere a democrației, ci o remarcăm: nu trebuie să investim în drept mai multă putere decât este necesar pentru apărarea libertății de a fi a indivizilor; e adevărat că mai multă libertate individuală atrage cu sine o mai multă imprevizibilitate a comportamentului individual viitor, dar și un grad sporit de a fi conștient de valoarea și puterea de sine în spațiul conviețuirii sociale. Echilibrul între aceste două îl poate realiza democrația juridică. Fiecare avem motivele noastre să dorim democrația, o dorim în așa măsură încât a devenit o componentă a mentalității morale, politice, juridice; o dorim în funcție de ceea ce credem că ne poate ea oferi; o viață materială mai ușoară, relații interumane mai binevoitoare, o supraveghere mai îngăduitoare din partea sistemului de stat. În materie de termeni, democrația se condensează în principiul: fiecare pentru sine, cu grijă să nu-l atingă pe celălalt în interesul său (problema mea e a mea și problema ta e a ta și numai prin consens ele devin problema noastră); în rest, fiecare își vede de viața sa ocrotită prin domnia legii, pe care neapărat o respectă,

pentru că îi consideră siguranța sa să fie ceea ce este în chip natural.⁶

În secolul XX teoria statului de drept a cunoscut anumite schimbări, care au sfârșit prin a-i conferi o nouă dimensiune. Pe de o parte, ordinea juridică a fost confruntată cu factori de destabilizare, care însă au contribuit la evoluția statului de drept, a cărui precepte ajung să fie mai bine aplicate prin perfecționarea controlului asupra actelor administrative și prin generalizarea controlului constituționalității legilor, aceste două elemente dovedind rigoare și o coerență mai mare în structurarea ordinii juridice, prin care în mod incontestabil a progresat, cel puțin la nivel formal. Pe de altă parte, problematica statului de drept a fost profund reînnoită prin accentul pus asupra conținutului dreptului, în sensul că statul de drept nu evocă doar existența unei ordini juridice ierarhizate, ci, evocă un ansamblu de dispozitive de garantare a drepturilor și libertăților individuale, sub acest aspect statul de drept tinde să câștige și să “capete un caracter substanțial”, care îl apropie de concepția britanică a lui “Rule of law”, ce înseamnă “domnia dreptului”, căreia statul îi este supus ca orice subiect de drept.⁷

A. M. Iacovlev determină diferența dintre statul ne-bazat pe drept și statul de drept în felul următor: statul ce nu e bazat pe drept reglează dreptul, comandă cu dreptul, în statul de drept însă organele se subordonează dreptului, dreptul este autolimitarea puterii de stat.

O abordare organică a unității statului și dreptului în știința juridică este unanim recunoscută. La cele spuse putem face o completare: caracterul subordonării față de lege a tuturor direcțiilor și formelor de activitate statală este unul din principalii indicatori ai statului de drept.

Evoluția statului de drept spre caracterul substanțial este evidentă în Germania, unde consacrară explicită de stat de drept în Legea fundamentală (art.28) a fost asociată cu o largire a perspectivelor: statul de drept nu mai trimite doar la o anumită concepție a ordinii juridice, ci ține și la o serie de drepturi fundamentale. Astfel, noțiunea formală a statului de drept este îmbogățită cu o noțiune materială sau substanțială. Această evoluție a fost confirmată pe plan european, unde conform Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții de Justiție a Comunității Europene, prin “statul de drept” trebuie înțeles un ansamblu de mecanisme de protecție a libertății individuale. Pentru Franța largirea se face în mod natural prin reintegrarea principiilor Declarației din 1789 și a preambulului constituției din 1946 în doctrina statului de drept. În prezent, conceptul statului de drept este revendicat de întreaga comunitate internațională cum ar fi: Charta de la Paris pentru o nouă Europă (1990),

Convenția Europeană pentru Drepturile Omului (1950) Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a CSCE (1990) în care printre altele se menționează că: ”statul de drept nu înseamnă numai o legalitate formală care asigură regularitatea și coerența în instaurarea și punerea în aplicare a ordinii democratice, ci o justiție bazată pe recunoașterea și deplina acceptare a valorii umane și garantată de instituțiile care oferă un cadru pentru exprimarea sa cea mai complexă”,⁸

Dacă sec. XIX a consacrat concepția preponderent formală a teoriei statului de drept, iar sec. XX o completează cu concepția substanțială, printr-o analiză a problematicii dreptului natural vom putea constata, că atât concepția formală referitoare la principiul ierarhiei normale juridice, cât și cea substanțială a statului de drept, privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului își au originea în dreptul natural, dar tot în dreptul natural găsim și originea teoriei contractului social, principiile democrației, principiul separației puterilor de stat, principiul controlului constituționalității legilor, principiul proprietății private, principiile descentralizării și federalizării, principiile dreptului internațional, de unde putem spune că statul de drept nu reprezintă altceva decât idealul ascuns al dreptului natural.⁹

Abordarea substanțială a statului de drept nu este o versiune nouă a statului de drept, cât o dezvoltare a bazelor liberale pe care s-a construit statul de drept. Acum statul de drept nu mai este considerat doar ca un dispozitiv tehnic al limitării puterii, rezultând din încadrarea procesului de creare a normelor juridice, el este, de asemenea, o concepție de bază asupra libertății publice, despre democrație și rolul statului, care constituie fundamentul subiacent al ordinii juridice.

Prin Constituția din 29 iulie 1994 Republica Moldova a fost definită ca stat de drept prin articolul 1(3)¹⁰, existând și alte numeroase dispoziții care concurează la alcătuirea conținutului și fizionomiei statului de drept cum ar fi prevederile referitoare la drepturile omului, la mecanismul separației puterilor, la pluralism, independența și imparțialitatea justiției, controlul constituționalității legilor, contenciosul administrativ.

Este adevărat că consacrarea în Constituție a postulatelor statului de drept de *jure* încă nu înseamnă că aceasta este edificat *de facto*. Statul de drept nu poate constitui o realitate atâta vreme cât el este declarat doar în Constituție.

Făcând o analiză a statului de drept Republica Moldova, putem conchide, că statul de drept în țara noastră se află în stadiu de construcție,

iar tezele constituționale dedicate statului de drept reprezintă o programă de perspectivă pentru poporul Republicii Moldova orientată spre materializarea acestui scop - crearea *de facto* a unui stat de drept în țara noastră.¹¹ Problema majoră constă în faptul că Republica Moldova ca stat de drept nu este fundamentat încă în conștiința cetățenilor acestei țări. Acest scop nu poate fi atins decât printr-o activitate asiduă de informare și culturalizare juridică a populației. Nivelul culturii juridice este determinat de starea cadrului legislativ, activitatea organelor jurisdicționale și altor organe de ocrotire a dreptului, conștiința juridică a populației țării, care reflectă nivelul de dezvoltare a dreptului și justiției, locul lor în viața socială, realizarea exigențelor de supremație a dreptului.

Referințe bibliografice:

---

¹ Miculescu P., Statul de drept, București, Lumina Lex, 1998.

² Popper K. Societatea deschisă și dușmanii ei. Vol. II. - București, Humanitas, (1993, p. 364).

³ Ceterchi I., Craiovan I. Introducere în teoria dreptului. - București, 1993

⁴ Miculescu P., Statul de drept, București, Lumina Lex, 1998.

⁵ Mihai Gh., Motica R. Fundamentele dreptului. Teoria și filozofia dreptului. București, Ed. ALL, 1997.

⁶ Postu I. Statul de drept: istorie și contemporaneitate // Statul de drept și administrația publică. - Chișinău, Cartier, 1999.

⁷ Miculescu P., Statul de drept, București, Lumina Lex, 1998

⁸ Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a CSCE (1990) în Drepturile Omului. Documente adoptate de organisme internaționale. București, Ed. Adevărul, 1990.

⁹ Deleanu I., Enache M. Premisele și mecanismele statului de drept, în revista Dreptul, nr.12-1993, p.32-41

¹⁰ Constituția Republicii Moldova. - adoptată la 29 iulie 1994. - Chișinău, 1994.

¹¹ Costache Gh., Statul de drept: Teorie și Realitate, Chișinău, 2000